

بزرگداشت موسیقی ایران

شده جلد نو یکم سیصد

نقشه

روحانی حاکمی

مجله فرهنگی و ادبی



فهرست‌نویسی پیش از انتشار

- خالقی، روح‌الله، ۱۲۸۵-۱۳۴۴.
سرگذشت موسیقی ایران / نوشته‌ی روح‌الله خالقی. - [ویرایش ۲]. - تهران: مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور، ۱۳۸۱.
ج ۳. در یک مجلد: مصور، عکس.
ISBN: 978-964-6409-52-0
- چاپ پنجم: ۱۴۰۲.
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
بخش‌هایی از جلد سوم این کتاب افزوده‌های ساسان سپنتا و ضمیمه نوشته‌ی ساسان فاطمی است.
کتابنامه به صورت زیرنویس.
۱. موسیقی ایرانی - - تاریخ و نقد. الف. سپنتا، ساسان، ۱۳۹۳-۱۳۹۳، ب. فاطمی، ساسان ۱۳۳۷ - . ج. عنوان.
۷۸۹/۰۹ اس ۳۷۵۶ / ML
۱۳۸۱
کتابخانه‌ی ملی ایران
۸۱-۱۶۰۹۹ م

سرگذشت موسیقی ایران

سه جلد در یک مجلد

نوشته‌ی

روح‌الله خالقی



مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران ۱۴۰۲



مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰ و ۷۷۶۰۱۰۲۰

www.mahoor.com

info@mahoor.com

سرگذشت موسیقی ایران

سه جلد در یک مجلد

نوشته‌ی روح‌الله خالقی

تصویرگر جلد: مهدی فراهانی

ویراستار: محمد افتخاری

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: حمید قربان‌جو

تهیه‌ی اسلاید عکس‌های ضمیمه: داوود صادق‌سا

پالایش عکس‌های متن: سامان موسوی

چاپ پنجم: ۱۴۰۲

تعداد: ۵۰۰ جلد

لیتوگرافی: باران

چاپ: پژمان

صحافی: معین

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۴۰۹-۵۲-۰
ISBN: 978-964-6409-52-0

به نام خدا

درباره‌ی ویرایش این کتاب

بیش از پنجاه سال از تاریخ انتشار جلد اول سرگذشت موسیقی ایران، نوشته‌ی استاد روح‌الله خالقی، می‌گذرد و این کتاب که از منابع و مراجع معتبر تاریخ معاصر موسیقی ایرانی است، نزدیک به نیم قرن است که با همان صورت و ترکیب نخستین — و شاید هم با کیفیتی نازل تر — همچنان تجدید چاپ می‌شود. زنده‌یاد خالقی در سال ۱۳۴۴، یعنی نه سال پس از انتشار جلد دوم سرگذشت موسیقی ایران، در یکی از بیمارستان‌های اتریش درگذشت و درواقع، مرگ زودهنگام، مجال نداد تا او بتواند جلد سوم کتاب و آنچه را که در طول سال‌ها تحقیق، نوشته و گردآورده بود و بارها در جلد اول و دوم کتاب، وعده‌ی انتشارش را داده بود، به چاپ برساند. بی‌تردید اگر مؤلف گران‌قدر سرگذشت موسیقی ایران چنین فرصتی را می‌یافت، کاستی‌های اثرش را برطرف می‌کرد و آن را با کیفیتی مطلوب‌تر در دسترس دوستداران موسیقی ایرانی می‌گذاشت. اینک پس از انتشار جلد سوم این اثر توسط نشر ماهور (در سال ۱۳۷۷) برآن شدیم تا هر سه جلد سرگذشت موسیقی ایران را در یک مجلد و با ویرایش جدید و کیفیتی مطلوب در دسترس پژوهندگان و دوستداران موسیقی ایرانی قرار دهیم. در این ویرایش هیچ نوع دخل و تصرف و تغییری در متن اثر صورت نگرفته و، جز حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی جدید، دخالت‌های ویراستار در موارد زیر بوده است:

۱. اصلاح برخی غلط‌های چاپی یا املائی مانند: غافله‌ی [قافله‌ی] شیراز (ج ۸، ص ۳۹۱ متن قدیم، ۲۵۵ جدید)، مرجم [مرهم] زخم (ج ۱، ص ۵۰۲ قدیم، ۳۱۹ جدید)، غافله‌ی [قافله‌ی] هنر (ج ۲، ص ۷۸ قدیم، ۳۷۸ جدید)، شلوق [شلوغ] (ج ۲، ص ۱۷۱ قدیم، ۴۳۹ جدید)، حتاکی [هتاکی] (ج ۲، ص ۲۱۴ قدیم، ۴۶۴ جدید).

۲. اصلاح برخی واژه‌های دیگر که احتمالاً یا املائی‌شان نادرست است و یا غلط چاپی هستند، مانند: ظهیر فارابی شاعر قرن ششم هجری (ج ۱، ص ۱۳۰ متن قدیم، ۹۸ جدید) که باید «ظهیر فاریابی» باشد؛

و یا رموز همزه (ج ۱، ص ۱۶۰ قدیم، ۱۱۴ جدید) که نام یک کتاب قصه است و باید رموز حمزه باشد.
۳. گاه بعضی عبارت‌ها از لحاظ مفهومی نارسا هستند، مانند: «در اواخر ناصرالدین‌شاه...» (ج ۱، ص ۳۳۷ متن قدیم). در این موارد با افزودن واژه‌ای، سعی کرده‌ایم اشکال را برطرف کنیم: «در اواخر [دوره‌ی] ناصرالدین‌شاه...» (ص ۲۲۲ جدید). در تمام این موارد که تعدادشان نیز اندک است، واژه‌های افزوده به متن، همه داخل کروشه (قالب) آمده‌اند.

۴. نام کتاب‌ها و منابع مورد استفاده و نیز نام نویسندگان آن‌ها (هم در متن و هم در زیرنویس‌ها) یکدست نیستند و به صورت‌های مختلف آمده‌اند: در زیرنویس صفحه‌ی ۳۸ به کتابی با عنوان مسافرت دیولافوا در ایران و شوش و کلداه اشاره شده و در زیرنویس صفحه‌ی ۳۹ نام منبع، سفرنامه‌ی دیولافوا آمده است. این هردو کتاب، یکی هستند و عنوان دقیق آن سفرنامه‌ی مادام دیولافوا، ایران و کلداه است که چاپ دوم آن را کتابفروشی خیام در سال ۱۳۶۱ منتشر کرده است. کتاب شرح زندگانی من، تألیف عبدالله مستوفی، به صورت کتاب عبدالله مستوفی، کتاب مستوفی و کتاب تاریخ مستوفی نیز آمده است. کتاب تاریخ ادبیات ایران، تألیف ادوارد براون، به صورت تاریخ ادبیات براون و تاریخ ادبیات ادوارد براون نیز آمده، درحالی که عنوان دقیق این کتاب، تاریخ ادبی ایران است. کتاب وقایع روزانه‌ی دربار ناصری، تألیف اعتمادالسلطنه، به صورت وقایع دربار ناصرالدین‌شاه نیز آمده است. نام دوست‌علی معیرالممالک، نویسنده‌ی کتاب یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین‌شاه، به صورت «معیر»، «معیرالممالک» و «دوست‌علی معیری» آمده است.* در تمام این موارد کوشیده‌ایم بدون دخل و تصرف در عبارات کتاب، با

* نقل قول‌های مؤلف از منابع مورد استفاده، گاه با حذف و تغییر برخی واژه‌ها و عبارات‌هاست، مانند شرح آمدن حاکم کاشان به منزل رئیس تلگراف‌خانه [از کتاب سفرنامه‌ی دیولافوا] در صفحه‌ی ۳۹:

...حاکم گفت: این آهنگ بسیار خوب است، ولی شما تند می‌زنید...

که متن اصلی [سفرنامه‌ی مادام دیولافوا، تهران، خیام، ۱۳۶۱، صفحه‌ی ۱۹۹] چنین است:

...حاکم برای این که بیشتر متوجه شود و بهتر لذت ببرد، کم کم از صدلی به پایین لغزید و چپاتمه روی زمین نشست و پس از آن که کمی گوش داد، گفت: این آهنگ بسیار خوب است، ولی شما تند می‌زنید...

و یا شرح دسته‌های مطرب دوره‌ی ناصرالدین‌شاه [از کتاب یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین‌شاه] در صفحه‌ی ۳۷:

...در اواخر دوره‌ی ناصرالدین‌شاه دو دسته مطرب بوده‌اند که یکی را دسته‌ی کورها و دیگری را دسته‌ی مؤمن می‌نامیدند.

دسته‌ی کورها مرکب بود از چهار مرد و دو زن. رئیس آن‌ها کریم نام داشت و تار و کمانچه می‌زد...

که متن اصلی [یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصرالدین‌شاه، نوشته‌ی دوست‌علی معیرالممالک، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۱، صفحه‌ی ۱۹] چنین است:

...در آن زمان دو دسته نوازنده بودند که یکی دسته‌ی کورها و دیگری را دسته‌ی مؤمن کور می‌نامیدند. دسته‌ی کورها مرکب بود از چهار مرد و دو زن که سردسته‌ی آنان کریم نام داشت و تار و کمانچه می‌نواخت و با ساز خود خوش می‌رقصید...

و گاه، علاوه بر حذف و تغییر برخی واژه‌ها و عبارات‌ها، نقل به مضمون است، مانند شرح دیدار اوژن فلاندن از حرمسرای ملک قاسم‌میرزا [از کتاب سفرنامه‌ی اوژن فلاندن] در صفحه‌ی ۴۱:

...ابتدا یک زن تنها می‌رقصید و پس از اندک مدت، زنی دیگر به او ملحق می‌شد. در انگشتان رقاصان، زنگ‌های کوچک و قاشق‌کبابه صدا درمی‌آمد که با آلات موسیقی هم‌نوا بود. نوازندگان به استثنای کمانچه‌کش، از خان‌ها بوده‌اند. یکی از سازها کمانچه بود که از استخوان ماهی ساخته شده و دسته‌ی درازی با سه سیم داشت و روی پایه‌ای قرار گرفته بود که از کشیدن آرشه روی سیم‌ها، صدایی کمی دلخراش شنیده می‌شد و مردی که این ساز را می‌نواخت کور بود. در کنارش زنی با مضرب فلزی جنگ می‌نواخت (مقصود تار است). زنی دیگر تنبکی کوچک در زیر بازوی چپ داشت که با دو دست می‌نواخت و زن دیگری دایره می‌زد. زنان برای خوش‌آمد آرباب‌شان می‌رقصیدند...

که متن اصلی [سفرنامه‌ی اوژن فلاندن به ایران، ترجمه‌ی حسین نورصادقی، تهران، اشراقی، ۱۳۵۶، صفحه‌ی ۷۵] چنین است:

افزودن واژه‌های مناسب در داخل کروش، عنوان‌ها و نام‌ها را مثلاً به این ترتیب یکدست کنیم: کتاب [شرح زندگانی من] مستوفی؛ کتاب تاریخ ادبیات [ایران] براون؛ دوست‌علی معیری [معتبر الممالک]. در نمایه‌ی پایان کتاب نیز، از طریق مدخل‌های ارجاعی، سعی شده است راه دسترسی مراجعه‌کننده به این عنوان‌ها و نام‌ها آسان‌تر شود.

۵. ویرایش کتاب، به دلیل حفظ امانت در انتشار مطالب یک متن تاریخی و مرجع، فقط محدود به شیوه‌ی رسم الخطی است که در مورد دیگر کتاب‌ها و نشریات ماهر نیز به کار می‌رود. بعضی واژه‌ها در متن کتاب به صورت‌های مختلف آمده‌اند، مانند: مهمان و میهمان؛ اتاق و طاق؛ تنبور و طنبور؛ که برای حفظ یکدستی آن‌ها، صورت واحدی (مهمان، اتاق و تنبور) انتخاب شده است.

۶. زنده‌یاد خالقی گاه خواننده را برای دیدن تصویر موردنظر، به شماره‌ی صفحه‌ی کتاب ارجاع داده‌اند. آن جا که تمام تصاویر کتاب شماره دارند، ما خواننده را به شماره‌ی تصویر موردنظر ارجاع داده‌ایم. در سه مورد بنابه ضرورت صفحه‌آرایی، جای تصویرهای شماره‌ی ۳۰ و ۳۱، ۵۶ و ۵۷ و ۱۵۰ و ۱۵۱ با یکدیگر عوض شده است.

۷. جلد سوم کتاب، ترکیبی است از نوشته‌های شادروان خالقی و افزوده‌های مصحح آن، آقای دکتر ساسان سپنتا. متن شادروان خالقی بدون دخل و تصرف، به همان ترتیبی که جلد‌های اول و دوم ویرایش شده‌اند، آمده است؛ اما بخش افزوده‌های آقای دکتر سپنتا توسط خود ایشان بازبینی شده و بعضی نکات و اطلاعات تازه به آن افزوده شده و یکی-دو اشتباه متنی، اصلاح شده است. بدیهی است که دست ویراستار نیز در ویرایش این بخش بازتر بوده است.

۸. نمایه‌ی (فهرست) پایان کتاب، در این ویرایش کاملاً دگرگون شده و گسترش یافته است. در کتابی که موضوع آن تاریخ موسیقی ایرانی و زندگی‌نامه‌ی بزرگان این هنر است و نزدیک به هزار نام، و هر کدام چندین بار، در آن تکرار شده است، یک نمایه‌ی کامل و دقیق می‌تواند راهنمای خوبی برای مراجعه‌کننده و اهل تحقیق باشد. نمایه‌ی قدیمی کتاب، فقط اختصاص به نام موسیقی‌دان‌ها داشت و مدخل‌هایش از نظم و دقت کافی برخوردار نبودند. به عنوان مثال، نام «مهدی صلیحی منتظم‌الحکما»، موسیقی‌دان معروف، زیر مدخل «صلیحی، مهدی منتظم‌الحکما» آمده بود. از آن جا که نام این موسیقی‌دان بارها به صورت «منتظم‌الحکما» در کتاب آمده و اهل موسیقی نیز معمولاً او را با همین نام می‌شناسند؛ اگر مراجعه‌کننده به محل الفبایی حرف «م» در نمایه نگاه می‌کرد، نام «منتظم‌الحکما» را نمی‌یافت. در نمایه‌ی جدید، «منتظم‌الحکما» مدخل اصلی است و از مدخل فرعی «صلیحی» به مدخل اصلی ارجاع داده شده است. عنوان‌ها و لقب‌هایی مانند «آقا»، «میرزا»، «خان» و «سید» اگرچه در شیوه‌های نوین کتابداری و

معمولاً یک زن تنها می‌رقصید و پس از مدت کمی، نفری دیگر به او ملحق می‌شد، اما هرگز از دونفر بیشتر نمی‌شدند. در انگلستان‌شان زنگ‌های کوچک و قاشق‌هایی داشتند که صدا می‌کرد و با آلات موسیقی هم‌نوا درمی‌آمد. یکی از این سازها کمانچه است که از استخوان ماهی ساخته شده، دسته‌ی درازی با سه سیم دارد و روی پایه‌ای قرار گرفته که از کشیدن آرشه‌ی ابریشمی به روی سیم‌ها صدای کمی دلخراش شنیده می‌شود. در ارکستر شاهزاده تنها یک نفر مرد دیده می‌شد که کور بود و این ساز را می‌نواخت. در کنارش زنی با مضرب فلزی چنگ می‌نواخت و به مجاورتش زنی دیگر که تنبکی کوچک در زیر بازوی چپ داشت و با دو دست می‌نواخت. زن دیگری با دست راست به روی تنبکی که شبیه به دایره‌ی ماست، می‌نواخت و با تنبک‌زن اولی کمک می‌نمود. زنان نمی‌رقصیدند، مگر برای خوش آمد ارباب‌شان...

فهرست‌نویسی حذف می‌شوند؛ اما گاه استثنائاً و بنابه ضرورت — مثلاً اشتهار شخص به یکی از این عنوان‌ها و لقب‌ها — می‌توان از آن‌ها استفاده کرد. به نظر ما، در مورد آقاحسین قلی، میرزا عبدالله، سید رحیم و چند نفر دیگر چنین ضرورتی احساس می‌شود و این اشخاص را یا با همین عنوان‌ها به صورت مدخل اصلی آورده‌ایم و یا از این صورت شناخته‌شده به نام خودشان ارجاع داده‌ایم. بعضی اشخاص نیز با این که نام‌شان بارها در کتاب آمده است؛ چون موسیقی‌دان نبوده‌اند، مدخلی برای‌شان در نظر گرفته نشده بود. مثلاً میرزاده‌ی عشقی، شاعر معروف، که یک فصل کتاب به او اختصاص دارد، نامش در نمایه نیامده بود. به هر حال، در نمایه‌ی جدید، نام تمام اشخاصی که در کتاب آمده، به صورت مدخل ضبط شده است. بعضی نام‌ها و موضوع‌ها نیز گاه به صورت‌های مختلف در متن آمده‌اند، مانند: ضرب، تمبک، تنبک، دمبک؛ کلیمی‌ها، یهودی‌ها؛ رضاشاه، سردارسپه؛ کلوب موزیکال، کلوب موسیقی. در این موارد یک یادداشت ارجاعی به صورت نیز نگه‌کنید به ... در زیر این قبیل مدخل‌ها در نمایه‌ها آورده‌ایم تا مراجعه‌کننده از صورت‌های دیگر آن نام یا موضوع آگاه شود.

علاوه بر نمایه‌ی اشخاص، یک نمایه‌ی موضوع نیز تهیه شده و برای جلد دوم کتاب نیز نمایه‌ای به آثار موسیقی علی‌نقی وزیری — آنچه در متن آمده — اختصاص یافته است. پژوهندگان و خوانندگان علاقه‌مند می‌دانند که دسترسی به برخی اطلاعات مربوط به سازها، کتاب‌ها و مکان‌ها که در کتاب پراکنده‌اند، کار آسانی نیست. یا مثلاً اگر کسی بخواهد درباره‌ی تعزیه، نقاره‌خانه، دسته‌های موزیک، تئاتر، مطرب‌ها و موضوع‌های مهم دیگر اطلاعاتی به‌دست آورد؛ به دلیل پراکندگی این موضوع‌ها در متن کتاب، وقت زیادی را از دست خواهد داد و احتمالاً به منظور و خواسته‌ی خویش نخواهد رسید. هدف ما از تهیه و تنظیم این نمایه‌ها دسترسی نسبتاً سریع و آسان این گروه از خوانندگان و پژوهندگان بوده است. به همین دلیل نیز برای این که وقت مراجعه‌کننده کم‌تر تلف شود، برخی از اعداد مقابل مدخل‌ها (یعنی شماره‌ی صفحه‌هایی که مربوط به آن مدخل هستند) به صورت سیاه چاپ شده‌اند. این اعداد سیاه، نشان‌دهنده‌ی صفحه‌هایی هستند که اطلاعات کامل‌تر، مهم‌تر و یا مفیدتری درباره‌ی مدخل موردنظر در آن‌ها آمده است. گذشته از این موارد، در این چاپ ضمیمه‌ای وجود دارد که به معرفی عکس‌های موسیقی‌دانان قاجار در موزه‌ی گلستان اختصاص یافته است. این عکس‌ها را مدیر محترم موزه‌ی موسیقی، آقای علی مرادخانی که مایلیم در اینجا مراتب امتنانم را از ایشان به‌خاطر این کار فرهنگی ابراز دارم، در اختیار ما قرار داده‌اند و برخی از آنها برای نخستین بار است که در جایی به چاپ می‌رسد. در ضمن برخی از عکس‌های داخل متن را نیز با کیفیت بهتر هنرمند گرامی، خانم گلنوش خالقی، دختر مرحوم خالقی در اختیار ما قرار دادند که بدین وسیله از ایشان تشکر می‌کنم.

در خاتمه لازم می‌دانم مراتب سپاس و قدردانی خود را از دوستان عزیز آقای محمد افتخاری به‌خاطر دقت در ویرایش کتاب و تهیه و تنظیم نمایه‌های آن، آقای ساسان فاطمی به‌خاطر شرحی که بر عکس‌های ضمیمه نوشته‌اند ابراز دارم.

فهرست مطالب

جلد اول

۱۹	چرا این سرگذشت را می‌نویسم؟
۲۵	چند نکته
۲۷	مقدمه‌ی تاریخی: نظری به گذشته
	ارزش موسیقی این دوره، موسیقی مجالس عروسی و مهمانی، تشخیص موسیقی و تأثیر آن، موسیقی درباری و اندرون شاهی، پایان مقدمه
۵۱	آغاز سرگذشت
	تأثیر سرودها
۵۵	ویولن همسایه
۵۷	کمانچه چیست؟ سرگذشت نوازندگان این ساز
	سابقه‌ی کمانچه، کمانچه‌کش‌ها، حسین‌خان، رامشگر، چنگی، یک اشاره
۶۵	تارِ عموجان
	استاد زمانه، نوای تار، گاردن‌پارتی
۷۱	کنسرت‌های انجمن اُخوت
	محفل اهل صفا، نغمه‌ی درویشان
۷۷	دنباله‌ی سرگذشت
	دیروز و امروز، مقایسه‌ی آهنگ‌ها

- ۸۱ **خاندان هنر: مشهورترین تارزن‌ها**
 آقاعلی اکبر، آغاغلام حسین، شاگردان آغاغلام حسین، فرزندان آقاعلی اکبر، میرزاعبدالله، شاگردان
 میرزاعبدالله، شاگردان دیگر، فرزندان میرزاعبدالله، روش استاد، درگذشت، آقاحسین قلی، سبک
 استاد، نصیحت استاد، پر کردن صفحه، معاصرین آقاحسین قلی، شاگردان آقاحسین قلی، سایر
 شاگردان، خانواده‌ی آقاحسین قلی، فوت استاد، سابقه‌ی تاریخی تار
- ۱۰۹ **سنتورزن: سرگذشت این ساز**
 مجلس انس، سنتورخان، محمد صادق خان، علی اکبر شاهی، حسن سنتوری، سماع حضور
- ۱۱۹ **سازندگان آلات موسیقی**
 یحیی دوم، صنعت‌گران دیگر، تذکر
- ۱۲۳ **ارکستر سه‌نفری**
 اولین سفر، به‌سوی شیراز
- ۱۲۹ **شهر گل و بلبل**
 مدرسه‌ی دیروز و امروز، محضر فرصت، بحورالاحسان، موزیکچی‌ها، قانون‌زن، جلال قانونی،
 نوازندگان قانون
- ۱۳۷ **موسیقی نظامی: نقاره‌خانه، مدرسه‌ی موزیک**
 سرود جنگ، نقاره‌خانه، هنگامی که نقاره می‌کوفتند، وفاداری نقاره‌چیان به رسم گذشته،
 انتقال نقاره‌خانه، موسیقی قراولان شاهی، آلات نقاره، مدرسه‌ی دارالفنون، موزیک دارالفنون،
 مواردی که موزیک نواخته می‌شد، کارهای لومر (سلیمان خان، غلام‌رضا خان سالارمعزز، حسین
 هنگ‌آفرین، ناصر همایون، ابراهیم آژنگ، نصرالله مین‌باشیان)، سایر رؤسای موزیک، مدرسه‌ی
 موزیک، دیپلمه‌های مدرسه‌ی موزیک
- ۱۶۳ **موسیقی ایرانی با سازهای اروپایی**
 نوازندگان پیانو (معتدالملک یحییایان، محمود مفتّح، مشیرهمایون)، شاگردان مفتّح (حسین
 استوار، مرتضی محجوبی)، نوازندگان ویولن (تقی دانشور، جهانگیرمراد، شهباز برمکی)، نوازندگان
 فلوت، نوازندگان قره‌نی
- ۱۷۹ **بازگشت**
 منزل به منزل، قصه‌ی کوتاه، در اصفهان
- ۱۸۷ **نمایش رستاخیز [میرزاده‌ی عشقی]**
 شاعر ناکام، نتیجه
- ۱۹۱ **داستان نی‌زن**
 طاق نصرت، جشن عروسی، آهنگ نی، نایب اسدالله، چند نی‌زن، نی چیست؟

- ۱۹۷ **یایرجان**
 کودکی درویش، موزیک ملیجک، شاگردی آقاحسین قلی، درویش و شعاع السلطنه، موسیقی
 ضربی زمان درویش، داستان پیش درآمد، آثار درویش (پیش درآمدها، رنگ‌ها، تصنیف‌ها، قطعات
 متفرقه)، پر کردن صفحه، کنسرت‌ها، خصوصیات هنری، خواص اخلاقی، مرگ درویش، به یاد
 درویش
- ۲۱۵ **گفت‌وگویی درباره‌ی یک آهنگساز [رکن‌الدین مختاری]**
- ۲۱۹ **موسیقی مذهبی**
 مذهب و موسیقی، شروع عزاداری، دوره‌ی صفویه، دوره‌ی قاجاریه، تعزیه هنر می‌شود، شبیه‌ها
 متناسب بودند، تعزیه‌گردان، تشریفات تعزیه (عَلَم شاه، خلعت و پیشکش)، نقش تعزیه در
 موسیقی ما، تعزیه‌خوان‌های خوش‌آواز که شهرت یافته‌اند (ابوالحسن اقبال آذر)، روضه‌خوانی،
 روضه‌خوان‌های خوش‌آواز، نوحه‌خوانی، اشعار نوحه، اذان و مناجات
- ۲۳۹ **آواز خوانی**
 شعر و موسیقی، آواز، خوانندگان قدیم، متأخرین (شیخ محمود خزانه، سیدعبدالرحیم، علی‌خان)،
 طاهرزاده (آمدن به تهران، داستان سیدرحیم، مسافرت‌ها، سبک طاهرزاده، بهترین خاطره)،
 سلیمان امیرقاسمی
- ۲۵۱ **سخنی از تصنیف‌ها**
 نمونه‌ی تصنیف‌هایی که آهنگ‌شان را نمی‌دانم، آنچه عارف ذکر می‌کند، نمونه‌ی تصنیف‌های
 قدیمی که آهنگ‌شان را می‌دانم، علی‌اکبر شیدا
- ۲۶۱ **خوانندگان تصنیف**
 اهمیت تمبک، سلیقه‌ی تمبک‌زن، ضرب و تصنیف (آقاجان، تقی‌خان، حاجی‌خان، عیسی
 آقاباشی)، حاجی‌خان، عبدالله دوامی
- ۲۶۷ **تصنیف‌های وطنی**
 کنسرت عارف، تصنیف‌های عارف، مقام عارف، تلفیق شعر و موسیقی
- ۲۷۷ **شاگردان درویش**
 حسین قلی غفاری، شکری، علی‌محمد صفایی، عبدالله دادور، موسی معروفی، مرتضی نی‌داود،
 ابوالحسن صبا، حسین سنجر، ارسلان درگاهی
- ۲۸۷ **نوازندگان دیگر**
 علی‌اکبر شهنازی، احمد عبادی، رضا محجوبی، حسین یاحقی، علی‌اکبر شاهی
- ۲۹۷ **زن و هنر**
 زنان هنرمند، زن‌های نوازنده، مطربان، خوانندگان، رقاصان، انواع رقص (رقص با زنگ، رقص با
 گیلان، معلق زدن، رقص با شمعدان و لاله)، اجرای رقص، پایان موضوع

۳۱۱	ردیف موسیقی ایرانی
۳۱۷	پایان سخن
۳۲۱	فهرست تصنیف‌ها

جلد دوم

۳۲۵	دیدار استاد
	دستور تار، مدرسه‌ی موسیقی، چه خبر بود؟
۳۲۹	خریدار تو
	نغمه‌های ناشنیده، تار وزیر
۳۳۳	گم‌شده‌ام که بود؟
۳۳۵	دل‌تنگ
	اشتیاق هنر، افتتاح ارکستر، نیم‌شب، دل‌تنگ، یاران باصفا
۳۴۱	یاران هنردوست
	شخصیت هنرمند
۳۴۵	کلب موسیقی
	مقدمات تأسیس، تارها، نت‌های ارکستر، اعضای کلوب، برنامه‌ی کلوب
۳۴۹	آغاز کارهای هنری استاد
	محیط خانوادگی، شیپورچی، شوق موسیقی، آغاز تحصیلات موسیقی، مجلس آقاحسین‌قلی، داستان نوشتن ردیف، طرز کار
۳۵۹	زندگی سیاسی هنرمند
	افسر ناراضی، سرباز مجاهد، سفر استرآباد، ورود به حزب، سفر همدان، قلعه‌ی زندان، کنج فراغت، سفر بیرجند، به سوی اروپا
۳۶۹	انتظارات استاد
	دشواری‌ها
۳۷۳	شوق هنر
	سه یار یک‌دل، به‌سوی موسیقی، مکان استاد، رفقای دیگر
۳۷۷	شیفته‌ی موسیقی
	اندرز پدر، به‌یاد مادر، راه هنر، دل‌شیدایی
۳۸۱	موسیقی‌شناس
	سخنان هدایت، حُسن تصادف، موسیقی‌شناسان، تألیفات هدایت

۳۸۷	چگونه آواز می‌خواند؟ مقایسه‌ی سبک، عبدالعلی
۳۹۱	چند آهنگ گوشه‌نشین، سوز من، دو آهنگ از اشعار مولوی، اشعار حافظ
۳۹۳	عاشق ساز و دوست نامه‌ها، گل گلاب
۳۹۷	سرودهای وطنی وضع زمانه، سرود سازی، سرود کودکان، سرود ورزشی، پیشنهادهای وزیری، معلم شدم
۴۰۱	شور و گریلی شور، گریلی، موسیقی وزیری
۴۰۵	عشق استاد روش استاد، دو عاشق، زبان عشق، پس از چند روز، افکار پریشان، ناامید
۴۱۵	چهار کنسرت فکر تازه، زیر درخت بید، موفقیت ما، هنگام خداحافظی
۴۲۱	فردا صبح روز بعد، خیالات گوناگون، باز هم به‌سوی مدرسه، در انتظار تصمیم استاد، نشاط و خرمی
۴۲۷	بیلاق راه‌پیمایی، برنامه‌ی ما، تصنیف سازی، سرود صبح، وصال دوست، جور فلک، دوستان کلنل، نقاش هنرمند، دره‌ی آمامه، شهرستانک، سخنان روستایی، سؤال و جواب، ویولن صبا، کاخ سرنگون، نصایح کمالی، ساز استاد، به‌سوی قلعه‌ی توجال، در خط‌الرأس، در پناه چادر، ساز و آواز عاشقان، عشق دهاتی، رقص و شادمانی، پایان بیلاق
۴۵۱	خطابه‌ها خطابه‌ی اول، خطابه‌ی دوم، خطابه‌ی سوم، گفته‌های ناشنیده، اظهار نظر
۴۶۳	کار خویش انتقاد ناروا، غمگین، کار خویش
۴۶۷	به سوی تخت نظری به تاریخ، اصل مقصود، نغمه‌ی صبا، دنباله‌ی مطلب
۴۷۱	چند آهنگ دیگر دزدی بوسه، رقص دختر من، والس دو نامزد، تذکر

- ۴۷۷ کوشش در راه پیشرفت زنان
کلاس دختران، کلوب خانم‌ها، سینمای زنان
- ۴۸۱ چند کنسرت دیگر
شب فردوسی، کنسرت پانتومیم‌ها، کنسرت‌های رشت و پهلوی، کنسرت آپرت‌ها
- ۴۸۵ یک روز هنرمند
آهنگ بامداد، نغمه‌ی ظهر، نوای شب
- ۴۸۹ آثار پایدار
روح‌انگیز، فداکاری سنجری، ضبط صفحات موسیقی، جمله‌ی معترضه، سولوهای تار، ساز و آواز، آهنگ‌های موزون
- ۴۹۹ تابلوهای موسیقی
قالیچه‌ی کرمان، نیم‌شب یا رؤیای حافظ
- ۵۰۵ پانتومیم‌ها
زدی بوسه، پانتومیم لاسی‌ها
- ۵۰۹ آپرت‌ها
خطابه راجع به تئاتر، آپرت گلرخ، آپرت شوهر بدگمان
- ۵۱۷ درام‌ها
دختر ناکام، جدایی
- ۵۲۱ مدرسه‌ی موسیقی دولتی
کتاب‌نویسی، افتتاح مدرسه، ارکستر مدرسه، پیشرفت مدرسه، فارغ‌التحصیل‌ها، جشن مدرسه
- ۵۲۹ تألیفات استاد
دستور تار چاپ برلن، مارش پیام به سیروس (کوروش)، ساقی‌نامه (شمع و پروانه)، دستور ویولن، دستور جدید تار، ابتکارات و خواص تار وزیری، موسیقی نظری، سرود مدارس
- ۵۴۳ سرنوشت چه بود؟
در دامن کوهسار، اندرزه‌های دوستانه، دیدار دانشمند، بازگشت به درس و تحصیل، باز هم موسیقی، سخنی از دوستان، یادی از مریبان، راه آتیه، پایان این داستان

جلد سوم

- ۵۵۷ پیش‌گفتار مصحح
استاد سنتور
- ۵۶۵
کودکی حبیب، سفر خراسان، حبیب و پروانه، کلاس سنتور، سنتور و رادیو، شناسایی سماعی،

.....	هنرمند ناراضی، داغ فرزند، سماعی را بشناسید، آواز حبیب، دشمنی با خود، آخرین روز، به یاد حبیب، داغ حبیب، یکی از شاگردان حبیب
۵۷۷.....	صبا و پیروانش ابوالحسن صبا، مهدی خالدی، محمود ذوالفقون، علی تجویدی، حسین صبا، فرامرز پایور، ملکه برومند
۵۸۹.....	نگارنده چه می کرد؟ دیدار شاه
۵۹۱.....	هنرستان عالی موسیقی تغییر برنامه، اداره‌ی موسیقی کشور، معلمین متخصص، ارکستر هنرستان، پرورش افکار
۵۹۷.....	پایان داستان هنرستان کلاس شبانه، هنرپیشگان تاجیک، آهنگ‌های محلی، ارکستر سمفونیک، هنرمند شوروی، استادان چک، دوران نامساعد، مثالی از موسیقی، خدمتگزار فرهنگ، چند داستان کوتاه
۶۰۷.....	موسیقی مدارس موسیقی رادیو
۶۱۱.....	دخالت‌های ناروا، شورای موسیقی، هنرهای زیبا، باز امیدوار باشیم؟ یک نگاه به روزنامه‌ها، خاتمه‌ی کلام در این موضوع
۶۱۷.....	انجمن موسیقی ملی کنسرت‌های اولیه، کار اساسی، کنسرت برای اعضا، کنسرت در شهرستان‌ها، کنسرت‌های دیگر، باشگاه موسیقی
۶۳۵.....	پدر و پسر هنرمند موسی معروفی، جواد معروفی
۶۳۹.....	چند موسیقی‌دان مهدی برکشلی، علی محمد خادم‌میتاق، احمد فروتن‌راد، ابراهیم منصوری
۶۴۹.....	خوانندگان آواز تاج اصفهانی، رضاقلی میرزا ظلی، جواد بدیع‌زاده، ادیب خوانساری، عبدالعلی وزیری، حسین قوامی (فاخته‌ای)، غلام‌حسین بنان، قمرالملوک وزیری، ملوک ضرابی، عزت روح‌بخش، دلکش
۶۶۵.....	چند نوازنده حسین تهرانی، حسین علی وزیری تبار، نصرالله زرین‌پنجه، ابراهیم سرخوش، لطف‌الله مجد، حسن کسایی، یحیی زرپنجه

- ۶۷۳ سرایندگان تصنیف
 رهی معیری، مؤید ثابتی، نواب صفا، محمدعلی امیرجاهد، هدایت نیرسینا، معینی کرمانشاهی،
 حسن صدرسالک
- ۶۸۷ انتشارات موسیقی
 مجله‌ی موسیقی، مجله‌ی هنرمندان، مجله‌ی چنگ، روزنامه‌ی زنگ، مجله‌ی موزیک ایران،
 لطف‌الله مفخم‌پایان
- ۷۰۳ هنرستان موسیقی ملی
 کنسرت‌های هنرستان

ضمیمه

- ۷۰۹ مجموعه عکس‌های کاخ گلستان از موسیقی‌دانان قاجار (نوشته‌ی ساسان فاطمی)
- ۷۱۱ نخستین عکس‌ها
 مقدمه، عکس‌های سال ۱۲۸۰ قمری، عکسی به تاریخ ۱۲۸۶ قمری
- ۷۲۵ عکس‌های آتش‌پزان یا آتش‌بیلاقی
 عکس سال ۱۲۹۷ قمری، عکس سال ۱۳۰۲ قمری، عکس‌های سال ۱۳۰۴ قمری، یک عکس
 بدون تاریخ، عکس‌های سال ۱۳۰۵ قمری، عکس‌های سال ۱۳۰۷ قمری، از ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۳ قمری
- ۷۶۱ چند عکس دیگر
 عکس‌های عید قربان ۱۳۰۹ قمری، میرزا علی اکبر شاهی، غلام‌حسین تارزن و داود شیرازی،
 ظهیرالدوله و حسام‌السلطنه
- ۷۷۵ نمایه‌ی عمومی
- ۷۹۹ نمایه‌ی موضوع
- ۸۰۵ نمایه‌ی آثار موسیقی وزیری